
БУШМАН І.О.,
кандидат філософських наук
Сумський державний університет,
м. Суми

СИСТЕМА ЦІННОСТЕЙ ЯК ОСНОВА ЕТНІЧНОЇ САМОСВІДОМОСТІ СУСПІЛЬСТВА

Усвідомлення та реалізація цінностей є важливою частиною життя людини, вони дають можливість сформуватись їй як особистості, вони впливають на культуру у цілому. Українська культурна традиція, звернення до фундаментальних цінностей людства, це процес повернення та відродження, засвоєння нашої культури й одночасно – усього культурного багатства світу.

Ключові поняття: цінності, етнічна самосвідомість, етносоціальна спільнота, самосвідомість, демократичні цінності, культура, національна культура.

Осознание и реализация ценностей является важной частью жизни человека, они позволяют сформироваться ему как личности, они влияют на культуру в целом. Украинская культурная традиция, обращение к фундаментальным ценностям человечества, это процесс возвращения и возрождения, усвоения нашей культуры и одновременно - всего культурного богатства мира.

Ключевые слова: ценности, этническое самосознание, этносоциальное сообщество, самосознание, демократические ценности, культура, национальная культура.

Awareness and implementation of values is an important part of human life, they allow him to emerge as individuals, they affect the culture. Ukrainian cultural tradition, the appeal to the fundamental values of humanity, is the process of return and recovery, learning our culture and at the same time - all the cultural wealth of the world.

Key words: values, ethnic identity, ethno-social community, consciousness, democratic values, culture, national culture.

Постановка проблеми. Сучасну атмосферу в сучасній Україні визначають значною мірою моральні цінності, обумовлені прагненням людини захиститися від несприятливих обставин, зберегти своє «я» у світі постійних змін. Людина втрачаючи орієнтири єдності людської цивілізації, намагається пережити втрачене, стрімко повертається до джерел духовності. Вона прокидається, переосмислює пережите і задумується про вічне. Це є базою для моральності цивілізації, яка переживає постійне відновлення (розвиток) і одночасно зберігає сталість і цілісність.

Аналіз останніх досліджень показує, що становлення нової культурної парадигми відбувається на шляху пошуку виходу з новітньої кризи цінностей [1, 3, 7]. Під цим оглядом у статті розглядаються культурні виміри державної політики демократично орієнтованого суспільства.

Істотне значення для розуміння проблеми самореалізації особистості в освітньому процесі, вплив освітньої системи на розвиток і становлення особистості мають дослідження В.П. Андрущенко, П.С. Гуревича, Р.А. Зобова, М.С. Кагана, В.М. Келасьєва, С.Ф. Клепка, Л.М. Когана, М.К. Мамардашвілі, Н.П. Піщуліна, М.І. Романенка, В.Ф. Сержантова, І.Т. Фролова, А.Н. Шіміної та ін.

Сучасний стан розвитку української етносоціальної спільноти потребує осмислення її індивідами значення того духовного ядра, що забезпечує соціокультурну цілісність українців. Саме етнічна самосвідомість є основним джерелом збереження їх духовно-культурної єдності та самобутності.

Актуальність теми полягає у тому, що проголошення незалежності і початок суспільного відродження мають не тільки соціально-політичний, а й глибокий моральний зміст, це – процес повернення в лоно

людської цивілізації й одночасно повернення до справжніх витоків моральності, виплечаних людською культурою. суспільне відродження розчистило ґрунт для відновлення справжньої моральності. на жаль, його неоднозначність змусила людину шукати нових способів морального самозахисту і виживання.

Проблема ролі та значення етнічної самосвідомості українського етносу була однією з ключових в українській історико-філософській думці XIX ст. Дана історична епоха займає особливе місце в історії України як доба розвою українського відродження. Пробудженню національної самосвідомості, процесу формування нових шляхів дослідження в історико-філософській думці притаманне відтворення сенсу і відчуття часу тієї чи іншої доби в контексті нового предмета аналізу – народу, як головного суб'єкта історії та носія етнічної самосвідомості та історичної пам'яті. [1, 7]

Система цінностей важливий елемент культури взагалі. При цьому важливий не тільки перелік цінностей, а і процес їх формування та дії, що обумовлюють мотивацію, а також середовище, яке впливає на цей процес.

Ціннісну сферу людини згідно з А. Маслоу у вигляді піраміди, розділеної по висоті на частини. Трансцендентна цінність - мораль - зображена у вигляді сфери. Вона не знаходиться всередині піраміди цінностей людини, не є просто верхньою сходинкою у сходах цінностей, але лежить поза нею як значуща мета розвитку особистості поряд із самореалізацією (верхня частина піраміди). Особистість, розвиваючись, самореалізується, повинна співвідносити свої цінності й інтереси з моральними нормами (адже самореалізація може бути й у шахрайстві, мафіозній діяльності тощо). Але мораль створює не тільки обмеження в діяльності людини.

Поряд із цим вона створює й високі мотиви: усвідомлюючи, що вона поступає морально, людина знаходить сенс своєї праці, активізується, працює більш ефективно.

Зовнішнє середовище показане у вигляді куба, квадрата як символу земного. Але кути його округлені, тому що враховується й соціокультурна складова середовища. Її межа умовна: вона відокремлює частину середовища, з яким має справу людина і де можуть знаходитися зовнішні стимули її поведінки.

Найбільш поширеним є розгляд цінностей як високого ступеня значущості певних явищ та/чи предметів реального світу, що зумовлено потребами та інтересами соціального суб'єкта. Особливістю цінності є те, що цінність існує лише в її значущості для суб'єкта (на думку Р. Лотце).

Формування та фактичне входження цінностей в наше життя, як керівництв до дії є наслідком тривалих та складних процесів. Першою підставою для виникнення такого явища як цінність є особливості людської психіки, потреба людини мати перед собою орієнтири для діяльності. Адже наявність такого орієнтира дозволяє людині не витрачати час кожного разу при вирішенні якихось важливих питань та проблем її життя, а орієнтуватись на стереотип, що закріплений у вигляді цінностей.

Звичайно ж процес формування системи цінностей особистості та соціальних груп проходить і за активною участю різних соціальних інститутів та при безпосередній участі держави, її цілеспрямованого та послідовного впливу.

Особливості ж формування ціннісної парадигми в українському суспільстві протягом часу, що розпочався у 1991 р. Суспільство з'єднало у собі дві культури, дві системи оцінок, норм, що виявляється в дестабілізації суспільства, виникненні конфліктів та напруженості. Поряд зі

збереженням цінностей радянського суспільства відбувається запозичення цінностей західного суспільства без урахування особливостей нашого культури, нашої системи цінностей.

Вважаючи для себе цінністю дуже багато речей, понять чи явищ людина (особа) і відповідним чином об'єднує та структурує їх у власній свідомості. Так само структуруються та упорядковуються цінності у свідомості суспільній, що об'єднує та до певної міри уніфікує свідомість кожної людини. Таким чином пропонується наступне визначення системи цінностей, як сукупності цінностей (ідей, орієнтирів, уявлень, знань), що орієнтують та мотивують діяльність і поведінку суб'єктів різного роду (особи, групи, суспільства тощо). Система цінностей відображає взаємодію особистості з іншими особами та суспільством у цілому в процесі її соціально-політичної, культурної тощо діяльності, пов'язаної із втіленням загальносоціальних цінностей. Тобто зазвичай будучи стабільною в певний історичний період чи певному суспільстві, система цінностей все ж залишається динамічною, і таким чином дозволяє людині (особі) найбільш ефективно пристосовуватись до обставин її життя, що не менш динамічно змінюються.

Значною мірою розуміння сучасних цінностей залежить від особливостей ідеологічної системи, стану трансформації політичної системи та суспільства в цілому, його національних та цивілізаційних ознак, пов'язаних з національною культурою, моделі та особливостей економічного розвитку, характеру історичної епохи та масштабів зумовленого нею впливу на розвиток окремо взятої країни тощо.

Поняття стереотипу поведінки суб'єктів етнічного можна осмислювати як ту основу, навколо якої виникають уявлення про особливості етнічності того чи іншого народу.

Етнічність, усвідомлюється М. Костомаровим як самосвідомість індивідів певної спільноти, які знають, хто вони такі, звідки і чим відрізняються від інших народів. Суть етнічності полягає у спільному усвідомленні суб'єктами свого походження в історії. Головне в етнічній свідомості – знання своїх витоків та коріння. Своєрідний дух народності кожної етносоціальної спільноти, проявляючись в тих чи інших рисах характеру її суб'єктів, відображає особливості їх самосвідомості [4].

Необхідно також зауважити, що важливу роль відіграє збереження суб'єктами етнічної спільноти почуття духовної любові до рідної землі та свого народу у процесі яких й усталюються риси їх «образу», такі як патріотизм і духовна цілісність. Усвідомлення даною етносоціальною спільнотою власної неповторності та самобутності виявляється через протиставлення особливостей власного етнічного характеру – своєрідному духу народності іншої спільноти. Такі духовні носії етнічної самосвідомості як: індивід, етнос, народ, нація виступають водночас й як інформаційні носії самобутнього духу народності їх буття.

Одночасно це суспільство має упорядкувати запозичення й освоєння істинних цінностей, за якими живе цивілізоване суспільство, поставити бар'єри химерним потокам усього морально ганебного, з чим людство бореться. В ситуації втрати, розпаду колишніх і недостатньої авторитетності новітніх партійно-громадських структур і організацій відповідальність за цей процес має взяти насамперед держава. Саме вона здатна мобілізувати для цієї справи такі державні установи, як навчальні заклади (школи, університети тощо), державні заклади культури (театри і кінотеатри, бібліотеки і т. ін.), засоби масової інформації тощо. В міру розвитку соціуму і культури осно-

вну відповідальність за моральний прогрес людини буде перебирати на себе громадянське суспільство [1. с.372-373].

Таким чином, сучасне суспільство покликане утвердити пріоритет освіти і культури, мобілізувати для їх розвитку всі зовнішні і внутрішні ресурси, виховати людину. Людина, її інтелектуальні, морально-вольові якості, творча наснага і воля є саме тим основним стратегічним ресурсом, завдяки якому можливість означеного переходу стає дійсністю, реальним історичним процесом.

Глобалізація, утвердження інформаційного суспільства, ринкових відносин і дедалі відчутніша демократизація, що поступово охоплює всі складові суспільного організму, потребують відповідного культурного забезпечення. Важливість інтелекту зростає. Він стає все більш вагомим і викликає зацікавленість з боку як виробників, бізнесменів і владних структур, так і пересічних громадян [1. с.374].

Слід підкреслити, що у загальному плані система реалізації державної культурної політики має уникати, як надмірної централізації, одержавлення підтримки культури, так і надмірної відкритості до ринкових та глобалізаційних процесів, доволі небезпечної для незміцнених структур національної культури.

Культурний досвід ХХ ст. дозволив в кінці сторіччя усвідомити пріоритетні напрями існування людини, актуальні та перспективні для третього тисячоліття. Це проблеми: глобалізація - як нова міра культури; гуманізація - як головний напрям і значення розвитку культури; гармонізація, коеволюція природи і суспільства - як головна умова виживання і подальшого розвитку людства. Людство під кінець ХХ ст. готове вибрати одну з альтернатив майбутнього існування: встати на шлях самознищення, повторивши помилки

минулого, або здійснити прорив в принципово нові сфери людського духу, творчих можливостей. Вибір в ХХІ ст. відкритий [7].

У ХХІ ст. для європейських держав одним з основних завдань стане створення такого суспільства, в якому його окремі члени не втратять прагнення до самоідентифікації і самосвідомості вільно переміщаючись в з'єднаному федеральними законами і глобальним бізнесом світі. Завдання це нелегке [1,7].

Культура все більше стає повноправною галуззю економіки. Культура лежить в основі гуманітарної освіти. Вона прославляє свою епоху і вносить різноманітність в повсякденне життя людей. Культура завжди береже спадщину і пам'ять однієї людини або цілого народу. З її допомогою можна перетворити покинуті і вмираючі міські і сільські райони на привабливе середовище незаселеного, де населення одержує надію на відродження.

У сфері культури такий постійно присутній напружений зв'язок між минулим і теперішнім часом створює певний парадокс. З одного боку, культура як скарбниця європейської самосвідомості додає законну силу нашій політиці і способу, а з іншого боку, серед професійних і бюджетних пріоритетів держави вона розташовується дуже низько. Статус культури в суспільстві характеризується величезним розривом між підтримкою на словах і допомогою, у тому числі й фінансовою, на ділі.

Якщо культура дійсно така важлива, як заявляють в своїх промовах деякі політики, її бюджет повинен порівнятися з бюджетом на соціальні потреби або з бюджетом на оборону. Насправді цього ніколи не відбувається. Тут закладена основна суперечність тим часом, як держава на будь-якому рівні використовує культуру як засобу зовнішньої політики і створення позитивного образу вла-

ди, і його реальним відношенням до культури, коли така стає приватною справою громадян. Зовні культура перетворюється на прапор прогресу, свідомство того, що дану країну, місто або округ варто сприймати серйозно. [3,4]

Масштабні зміни у світових соціально-економічних, науково-технологічних процесах привели до переоцінки самої ідеї суспільного розвитку. Переосмислення ролі й місця культурно-мистецької сфери в житті сучасних суспільств породило оновлену концепцію людського (гуманітарного) розвитку. В європейській культурній традиції останніх двох століть розвиток трактувався в просвітницько-раціоналістичному сенсі, як синонім прогресу, тобто інтенсивного освоєння потенціалу людини й природи, зростання економіки, оновлення технологій, підвищення добробуту тощо. При цьому роль культури й мистецтва вважалася другою.

Культурна політика повинна вестися таким чином, щоб установа культури мала стимул для постійного удосконалення своєї щоденної діяльності. Культура, з одного боку, є самою національно забарвленою частиною суспільного життя, і в той же час вона сильніше всього зближує народи і країни. Культурна спадщина унаслідок завоювань змішаних шлюбів, міграційних процесів і переміщення витворів мистецтва входить в історію інших народів, а не тільки тих, хто, населяє дану країну або місцевість.

Ці елементи культури - взаємна залежність культур, їх роль повноважних представників своїх націй, їх спрямованість на універсальні гуманістичні цінності - роблять культуру дуже важливою в міжнародному діалозі. З одного боку, індустрія культури - одна з наймобільніших і глобальних і тому потребує політики, що в змозі підтримати її зростання у

всесвітньому масштабі.

Отже, виходячи з визначених проблем відродження української культури в умовах початкового періоду незалежності України, розглядаючи її в контексті світового культурного процесу, можна зробити висновок, що український народ, здобувши свою державну незалежність, має повне право на відродження і подальше творення своєї національної за змістом культури. За прикладом незалежних розвинених держав світу Українська держава повинна посилити свою роль у підтримці сфери національної культури для піднесення національного престижу та створення освітньо-виховної галузі культури з метою відродження у свідомості народу духовно-моральних універсальї національної культури.

Підсумовуючи огляд формування і здійснення політики української держави щодо культурної сфери, можна вказати на кілька першочергових заходів, що їх слід було б здійснити, аби істотно підняти потенціал державної політики і, в перспективі, забезпечити значно більшу ефективність тих чи інших змін у культурній політиці.

Необхідно реформувати засади державної культурної політики, закріпивши це реформування законодавчо, розширити можливості фінансової підтримки культури, прямої та особливо непрямої (через податкові пільги тощо), забезпечивши при цьому рівноправне трактування державного та недержавного сектору, що особливо важливо для культурних індустрій;

Слід значно підняти рівень інформаційного та аналітичного забезпечення культурної політики шляхом:

- удосконалення галузевої статистики, особливо щодо культурних індустрій і ринку культурних товарів та послуг, ведення моніто-

рингу культурно-дозвіллевих видатків у сімейних бюджетах громадян тощо;

- підняти рівень і розширити масштаби аналітичних досліджень у галузі, створити ефективні науково-аналітичні підрозділи у відомствах, що відповідають за сферу культури.

Радикального поліпшення вимагає впровадження заходів державної політики на практиці, контроль за дотриманням законів та прийнятих рішень, за виконанням держпрограм, за реалізацією профінансованих державою культурних проєктів і заходів, забезпечення прозорості дій держави у сфері культури [3, с.150-151].

Висновок. Отже, входячи в ХХІ ст., Українська держава має подолати кризу національної ідентичності, відродити процес духовно-культурного та морально-етичного розвитку українського народу.

Таким чином, існування, визнання й поширення тієї або іншої системи цінностей, нерозривно зв'язано як з економічною й військовою міццю суспільств, що підтримують дані цінності, так і з особистим бажанням людей боротися за свої права.

Проте найбільш небезпечними є зіткнення та конфлікти ціннісних систем, що існують чи формуються, не на основі національно-культурних спільностей, а в середині певного народу.

Самоствердження висококультурної особистості на сучасному етапі розвитку Української держави має проходити в унікальному світі історично складеного національного буття. Цілісності національної культури можна досягти завдяки активному поширенню в суспільні процеси української національної ідеї як основи функціонування нації в геополітичному просторі Європи та цілого світу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Богуцький Ю.П., Андрущенко В.П., Безвершук Ж.О., Новохатько Л.М. *Українська культура в європейському контексті* / За ред. Богуцького Ю.П. – К.: знання, 2007. – 79 с.
2. Горлинський В. В. Феномен безпеки як об'єкт аксіологічної рефлексії // *Мультиуніверсум. Філософський альманах*. – К.: Центр духовної культури. – 2004. – № 40.
3. Гриценко О., Солодовник В. Пророки, пірати, політики і публіка. *Культурні індустрії й державна політика в сучасній Україні* / наук. ред. Кілієвич О. – К.: «К.І.С.», 2003. – 168 с.
4. Жабінець Н. В. Зміна цінностей в умовах трансформації українського суспільства // *Нова парадигма: Альманах наукових праць*. – Запоріжжя, 2001. – Випуск 20. – С. 129 – 134.
5. Костомаров М.І. *Історія України в життєписах визначних діячів*. Львів: з друкарні НТШ, 1918. – 493 с.
6. Липинський В. *Матеріали до програми* // *Історико-політична спадщина і сучасна Україна*. – Київ; філадельфія, 1994. – с. 18.
7. Новикова Л.И. *Цивилизация перед выбором* // *Вопросы философии*. – 1990. – № 7.